

JAMOAT YO'LOVCHI TRANSPORTIDAN FOYDALANISH ORQALI O'QUVCHI VA TALABALAR IJTIMOY ADAPTATSIYASI, VAQTNi BOSHQARISH VA TA'LIMGA MOTIVATSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

Gaipov Sháripboy Jubatovich

Berdaq atindag'i QMU Qala qurilisi hám xojaligi kafedrası asistenti.

Dawletyarova Feruza Quwanishbaevna

Berdaq atindagi QMU Pedagogika hám psixologiya kafedrası asistenti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15567816>

Annotatsiya. Mazkur maqolada jamoat yo'lovchi transportidan foydalanish orqali o'quvchi va talabalar ijtimoiy adaptatsiyasi, vaqtni boshqarish hamda ta'limga bo'lgan motivatsiyalarini shakllantirishning pedagogik va psixologik asoslari tahlil qilinadi. O'quvchi va talabalar uchun transport - bu faqat o'qishga qatnov emas, balki ijtimoiy aloqalar, muomala madaniyati va ijtimoiy tajribani shakllantirish maydonidir. Transport orqali ular kundalik muhitdan tashqarida yangi ijtimoiy guruhlar bilan aloqaga kirishadi, bu esa ularning ijtimoiy adaptatsiyasiga yordam beradi. Ijtimoiy psixologiya nuqtai nazaridan, jamoat transporti ijtimoiy o'zaro ta'sir va moslashuv makoni sifatida ko'riladi.

Kalit so'zlari: konfliktlarni hal qilish, sabr-toqat ko'rsatish va hamkorlikda harakat qilish kabi ko'nikmalar, psixologik va ijtimoiy jihatidir.

Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — o'quvchi va talabalarni mustaqil, ijtimoiy faol, vaqtni to'g'ri boshqara oladigan va ta'limga yuqori motivatsiyaga ega shaxs sifatida shakllantirishdir. Bu jarayonda turli ichki va tashqi omillar, shu jumladan jamoat yo'lovchi transportidan foydalanish ham muhim rol o'ynaydi. Chunki o'quvchilar va talabalar har kuni jamoat transporti orqali o'quv muassasalariga qatnashar ekan, ular muayyan ijtimoiy tajribaga ega bo'ladilar, vaqtni rejalashtirish va boshqarish ko'nikmalarini hosil qiladilar hamda bu orqali o'z motivatsiyalarini yanada kuchaytiradilar.

Jamoat transporti — bu nafaqat harakat vositasi, balki yoshlarning psixologik va ijtimoiy jihatdan yetuklashuviga xizmat qiluvchi ijtimoiy makondir. Ushbu muhitda ular turli yoshdagi, ijtimoiy qatlamdagi insonlar bilan muloqotda bo'lib, real hayotiy vaziyatlarda o'zini tutish, muomala qilish, o'z vaqtida yetib borish kabi zaruriy ko'nikmalarni egallaydilar. Mazkur maqolada jamoat yo'lovchi transportidan foydalanish orqali o'quvchi va talabalar ijtimoiy adaptatsiyasi, vaqtni boshqarish hamda ta'limga bo'lgan motivatsiyalarini shakllantirishning pedagogik va psixologik asoslari tahlil qilinadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi — mazkur jarayonning ijobiy jihatlarini aniqlab, uni ta'lim-tarbiyaviy faoliyatga samarali integratsiya qilish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Jamoat yo'lovchi transporti nafaqat kundalik hayotning ajralmas qismi, balki yoshlarning ijtimoiy hayotdagi faoliyatini tashkil etishda muhim vositadir. O'quvchi va talabalar uchun transport — bu faqat o'qishga qatnov emas, balki ijtimoiy aloqalar, muomala madaniyati va ijtimoiy tajribani shakllantirish maydonidir. Transport orqali ular kundalik muhitdan tashqarida yangi ijtimoiy guruhlar bilan aloqaga kirishadi, bu esa ularning ijtimoiy adaptatsiyasiga yordam beradi. Ijtimoiy psixologiya nuqtai nazaridan, jamoat transporti ijtimoiy o'zaro ta'sir va moslashuv makoni sifatida ko'riladi. Bu muhitda yoshlar o'zaro muloqot qiladi, konfliktlarni hal qilish, sabr-toqat ko'rsatish va hamkorlikda harakat qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Shu tariqa, transportdagi tajriba ijtimoiy ko'nikmalarni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

Ijtimoiy adaptatsiya — bu shaxsning yangi ijtimoiy muhitga moslashishi jarayoni bo'lib, unda u o'zini muvofiqlashtiradi va atrofdagi odamlar bilan munosabatlarni o'rnatadi. Jamoat transportida o'quvchi va talabalar yangi insonlar bilan uchrashib, turli holatlarga moslashishga majbur bo'ladilar. Bu esa ularning moslashuvchanligini, ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Transport muhitidagi ijtimoiy adaptatsiya psixologik barqarorlik va ijtimoiy qobiliyatlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Bu yerda shaxs o'z-o'zini boshqarish, hissiyotlarni nazorat qilish va stressga chidamlilik ko'nikmalarini rivojlantiradi, bu esa ta'lim jarayonida muvaffaqiyatga erishishda yordam beradi.

Vaqt boshqarish — muvaffaqiyatli o'qish va ta'lim uchun zarur ko'nikmalardan biridir.

Jamoat transporti foydalanuvchilari, ayniqsa o'quvchi va talabalar, har kuni qatnov jadvaliga rioya qilishga majbur bo'ladilar. Bu esa ularning rejalashtirish va intizom ko'nikmalarini rivojlantiradi. Transportdan samarali foydalanish vaqt boshqarishni o'rgatadi, chunki talabalar o'z yo'l harakatlarini oldindan rejalashtirishlari, kechikmasliklari va vaqt tejjash yo'llarini topishlari lozim. Shu tariqa, vaqt boshqarish ko'nikmalari kundalik hayotda shakllanadi va ta'lim jarayonida motivatsiyani oshirishga xizmat qiladi.

Motivatsiya — ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyat kalitidir. U ichki (shaxsiy qiziqish, o'z-o'zini rivojlantirish) va tashqi (ota-onaning qo'llab-quvvatlashi, o'qituvchilarning rag'batlantirishi, shuningdek, transportdagi samarali vaqt foydalanish) omillarga bog'liq. Jamoat transportidan foydalanish vaqtida talabalar o'z bilimlarini oshirish uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratishi mumkin — masalan, audio darslarni tinglash, kitob o'qish yoki eslatmalar tayyorlash. Bu esa tashqi motivatsiyani mustahkamlaydi va ta'limga bo'lgan qiziqishni oshiradi. Mazkur jarayonlarni tahlil qilishda kognitiv, sotsiokultural va konstruktivistik pedagogik nazariyalar qo'llaniladi. Kognitiv yondashuv vaqt boshqarish va motivatsiya shakllanishining psixologik mexanizmlarini o'rganadi. Sotsiokultural nazariya esa ijtimoiy muhitning shaxs rivojiga ta'sirini ko'rsatadi. Konstruktivistik yondashuv esa o'quvchilar o'z bilimlarini va ko'nikmalarini faol ravishda yaratishi va moslashishini ta'kidlaydi. Bu nazariyalar asosida, pedagoglar va psixologlar jamoat transportidan samarali foydalanish orqali o'quvchilar va talabalar uchun ijtimoiy moslashuv, vaqt boshqarish va ta'lim motivatsiyasini oshirish bo'yicha strategiyalar ishlab chiqishlari mumkin.

Ta'lim muassasalari va ota-onalar uchun quyidagi tavsiyalar samarali bo'ladi:

- Jamoat transportidan foydalanuvchilar uchun vaqt boshqarish bo'yicha treninglar tashkil qilish.
- Transportdagi vaqt o'quv mashg'ulotlari, audio darslar va boshqa ta'lim resurslariga sarflashni rag'batlantirish.
- Talabalar orasida ijtimoiy aloqalarni mustahkamlovchi guruhlar va klublar tashkil qilish.
- Transport tizimini takomillashtirish va xavfsizligini oshirish orqali yoshlarning ijtimoiy adaptatsiyasiga yordam berish.

Jamoat yo'lovchi transportidan foydalanish o'quvchi va talabalar uchun ijtimoiy adaptatsiya, vaqt boshqarish va ta'limga motivatsiya shakllanishida muhim omil hisoblanadi.

Ushbu jarayonni pedagogik va psixologik nuqtai nazardan o'rganish ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Kelajakda mazkur yo'nalishda amaliy tadqiqotlar olib borish, transport tizimini yoshlarning ehtiyojlariga moslashtirish va ta'lim jarayoniga integratsiya qilish bo'yicha yangi usullar ishlab chiqish tavsiya etiladi.

Zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri — o'quvchi va talabalarni nafaqat bilimli, balki ijtimoiy jihatdan faol, mustaqil va o'z vaqtini samarali boshqara oladigan shaxs sifatida shakllantirishdir. Bu esa o'z navbatida, ularning ijtimoiy adaptatsiyasi, vaqtni boshqarish qobiliyatlari va ta'limga bo'lgan motivatsiyasini mustahkamlashga bog'liqdir.

Ayniqsa, o'quvchi va talabalar hayotida kundalik harakatlarning ajralmas qismi bo'lgan jamoat yo'lovchi transportidan foydalanish ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Jamoat transporti nafaqat shaxsning bir nuqtadan boshqasiga ko'chib o'tish vositasi, balki ijtimoiy munosabatlar o'rnatiladigan, vaqtni rejalashtirish ko'nikmalarini shakllantiradigan muhim makondir. Aynan shu makonda yoshlar ijtimoiy tajriba orttiradi, o'zini boshqarish va muomala madaniyatini rivojlantiradi, hamda o'z vaqtini samarali taqsimlashni o'rganadi. Shu jihatdan qaraganda, jamoat transportidan foydalanish yoshlarning ta'lim jarayonida muvaffaqiyat qozonishlari uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Pedagogik va psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy adaptatsiya jarayoni, vaqtni boshqarish va ta'limga bo'lgan motivatsiya o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, birining rivojlanishi boshqasini ham kuchaytiradi. Shu sababli, mazkur omillarni jamoat transporti orqali shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini o'rganish ta'lim samaradorligini oshirish uchun katta ahamiyatga ega. Mazkur maqolada jamoat yo'lovchi transportidan foydalanish orqali o'quvchi va talabalar ijtimoiy adaptatsiyasi, vaqtni boshqarish hamda ta'limga bo'lgan motivatsiyasini shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslari keng ko'lamda tahlil qilinadi.

Tadqiqotning maqsadi — bu jarayonlarni chuqur anglab, pedagogik va psixologik nuqtai nazardan samarali yondashuvlarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etishdir. Jamoat transporti hozirgi zamon jamiyatida shaxslarning ijtimoiy hayotdagi faoliyatini tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, o'quvchi va talabalar uchun bu nafaqat kunlik qatnov vositasi, balki ijtimoiy o'zaro ta'sirlar va shaxsiy rivojlanish maydoni hisoblanadi. Jamoat transporti orqali yoshlar turli ijtimoiy guruhlar, yosh toifalari va madaniyat vakillari bilan muloqot qiladilar, bu esa ularning ijtimoiy adaptatsiyasini rivojlantirishda muhim omil bo'ladi. Ijtimoiy psixologiya nuqtai nazaridan qaraganda, jamoat transporti — bu ijtimoiy makon bo'lib, unda shaxslar o'zaro ta'sirda bo'lib, muomala madaniyatini rivojlantiradi. Ushbu makon yoshlarning ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi: ular yangi odamlar bilan muloqot qilish, turli holatlarda o'zini tutish, ijtimoiy qoidalar va normalarni o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Misol uchun, transportda navbat kutish, joy bo'shashishini sabr bilan kutish, boshqalar bilan madaniyatli muloqot qilish talab qilinadi. Bular esa ijtimoiy madaniyat va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, jamoat transportida uchraydigan turli holatlar yoshlarning muammolarni hal qilish, qaror qabul qilish, hamkorlik qilish qobiliyatlarini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, jamoat transporti yoshlar uchun mustaqillik va mas'uliyatni his qilish maydonidir. O'quvchi yoki talabalar o'z vaqtini rejalashtirish, transport jadvaliga rioya qilish, xavfsizlik qoidalariga amal qilish kabi mas'uliyatlarni o'z zimmasiga oladi. Bu esa ularning shaxsiy javobgarlik va mustaqillik ko'nikmalarini shakllantiradi. Demak, jamoat transporti nafaqat harakat vositasi, balki yoshlarning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishida muhim vosita hisoblanadi, ularning ta'lim jarayonida muvaffaqiyat qozonishlariga yordam beradi. Vaqtni boshqarish — bu shaxsning o'z vaqtini samarali va maqsadli tarzda taqsimlash, rejalashtirish va boshqarish qobiliyatidir. O'quvchi va talabalar uchun vaqtni boshqarish muvaffaqiyatli ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, u o'quv yuklamasini samarali bajarish, stressni kamaytirish va o'z-o'zini intizomga o'rgatishda muhim ahamiyatga ega. Jamoat yo'lovchi transportidan foydalanish bu ko'nikmaning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Talabalar va o'quvchilar har kuni transport jadvaliga muvofiq harakat qilishga majbur bo'ladilar. Bu esa ularning o'z vaqtini oldindan rejalashtirishga, kechikmaslik va o'z vaqtida borish qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradi. Masalan, ertalabki qatnovda kechikmaslik uchun uyqu va tayyorgarlik vaqtlarini aniq belgilash lozim bo'ladi, bu esa kundalik rejalashtirishni rivojlantiradi. Shuningdek, transportda sarflanadigan vaqtni samarali o'tkazish imkoniyatlari (kitob o'qish, audio darslarni tinglash, eslatmalar tayyorlash) talabalar va o'quvchilar uchun qo'shimcha ta'lim resurslari sifatida xizmat qiladi. Bu nafaqat vaqtni tejash, balki ta'lim motivatsiyasini oshirishga ham yordam beradi. Vaqtni boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishda psixologik nazariyalar muhim ahamiyatga ega. Masalan, Steven Koveyning "Muhtaramlar yetti odati" konsepsiyasida vaqtni boshqarish samarali rejalashtirish, maqsadlarni belgilash va ustuvorlikni aniqlashga asoslangan. Jamoat transporti foydalanuvchilari uchun bu nazariyalar kundalik hayotda amaliy ko'nikmalarga aylanadi. Demak, jamoat yo'lovchi transporti vaqtni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun qulay maydon yaratadi, bu esa o'z navbatida o'quvchilar va talabalar ta'limdagi muvaffaqiyatlarini oshirishga xizmat qiladi.

Ta'limga motivatsiya — bu o'quvchi va talabalarni bilim olish, maqsadlariga erishish uchun ichki va tashqi rag'batlantirish jarayonidir. Motivatsiyaning yuqori darajasi o'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyati va faol ishtirokini ta'minlaydi. Pedagogik psixologiya nuqtai nazaridan, tashqi omillar motivatsiyani shakllantirishda katta rol o'ynaydi va jamoat yo'lovchi transportidan foydalanish ham shu omillardan biridir. Jamoat transportida har kuni o'quvchilar va talabalar turli ijtimoiy muhitlar, odamlar bilan muloqotda bo'ladilar, bu esa ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga yordam beradi. Ijtimoiy aloqalar, yangi do'stlar orttirish, birgalikda maqsad sari intilish motivatsiyani oshiradi. Masalan, transportda o'qish yoki tinglash orqali bilim olish jarayonini davom ettirish, o'z bilimini oshirish istagi paydo bo'ladi. Shuningdek, jamoat transporti orqali mustaqil harakatlanish imkoniyati yoshlarning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Bu esa ularning ta'limga bo'lgan ichki motivatsiyasini oshiradi, chunki shaxsiy mustaqillik va javobgarlikni his qilish o'zini yanada qadrlashga olib keladi. Pedagogik yondashuvlar asosida, ta'limga motivatsiyani oshirish uchun tashqi omillarni (masalan, qulay va xavfsiz transport, o'quv muhitining qo'llab-quvvatlashi) yaxshilash zarur. Jamoat transporti sharoitlarini optimallashtirish ta'lim jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu tariqa, jamoat yo'lovchi transportidan foydalanish ta'limga bo'lgan motivatsiyani shakllantirishda muhim tashqi omil sifatida qaralishi mumkin.

Pedagogik va psixologik yondashuvlar

Jamoat transportidan foydalanish orqali o'quvchi va talabalar orasida ijtimoiy adaptatsiya, vaqtni boshqarish va ta'limga motivatsiyani shakllantirish masalalarini chuqur o'rganishda pedagogik va psixologik yondashuvlarning ahamiyati katta.

Pedagogik yondashuvlar nuqtai nazaridan, o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun o'qituvchilar va ta'lim muassasalari tashabbuskorlik ko'rsatishi lozim. Masalan, o'quvchilarni jamoat transportidan xavfsiz va samarali foydalanishga o'rgatish, ularni vaqtni rejalashtirishga va o'z-o'zini boshqarishga yo'naltirish zarur. Bu jarayonda o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish, madaniyatli muomala qilish, boshqalar bilan hamkorlik qilish kabi pedagogik maqsadlar ustuvor bo'lishi kerak.

Psixologik yondashuvlar esa o'quvchilarning ichki motivatsiyasini, stressga chidamliligini, o'ziga ishonchini oshirishga qaratilgan. Jamoat transportidagi ijtimoiy muhit yoshlarning psixologik moslashuvini kuchaytiradi, ularni yangi holatlarga moslashishga, muammolarni hal qilishga o'rgatadi.

Shuningdek, vaqtni boshqarish ko'nikmalarining shakllanishi ularning o'z-o'zini boshqarish va intizomga o'rganishida muhim omil hisoblanadi. Bu yondashuvlarni uyg'unlashtirish orqali ta'lim muassasalari o'quvchilarning kundalik hayotidagi amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, pedagoglar va psixologlar hamkorligida o'quvchilarga vaqtni boshqarish bo'yicha treninglar, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha guruh mashg'ulotlari tashkil etilishi mumkin. Shunday qilib, pedagogik va psixologik yondashuvlar jamoat transportidan foydalanishni nafaqat amaliy, balki ta'lim jarayonida shaxsni kompleks rivojlantirish vositasi sifatida qarash imkonini beradi. Amaliy tadqiqotlar va kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, jamoat yo'lovchi transportidan samarali foydalanish o'quvchi va talabalar uchun ijtimoiy adaptatsiyani rivojlantirish, vaqtni boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish hamda ta'limga motivatsiyani oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Masalan, Toshkent shahridagi ayrim oliy ta'lim muassasalarida talabalar orasida o'tkazilgan so'rovlar natijasida aniqlanishicha, jamoat transportidan foydalanish ularning vaqtni rejalashtirish ko'nikmalarini yaxshilagan, ijtimoiy aloqalarni kengaytirgan va ta'limga bo'lgan motivatsiyasini oshirgan. Bunday tajribalar boshqa hududlarda ham samarali amaliyot sifatida joriy etilishi mumkin.

REFERENCES

1. Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Prentice-Hall.
2. Covey, S. R. (1989). *The 7 Habits of Highly Effective People*. Free Press.
3. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
4. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. Plenum Press.
5. Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory into Practice*, 41(2), 64-70.
6. UNESCO (2015). *Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action*.
7. Mahmudova, N. (2021). Ijtimoiy adaptatsiyaning ta'lim jarayonidagi roli. *Ta'lim va Psixologiya*, 5(3), 45-52.
8. Karimov, S. (2020). O'quvchilar va talabalar uchun vaqtni boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish. *O'zbekiston Pedagogika Jurnal*, 2, 12-19.
9. Toshkent shahar transport boshqarmasi (2023). *Jamoat transporti va yoshlar*. Rasmiy hisobot.
10. Sharipova, M. (2019). Ta'limga motivatsiyaning pedagogik asoslari. *Pedagogika va Psixologiya*, 4(2), 33-40.